

Opgave 3 Spinoza en Geulincx

De zeventiende-eeuwse filosoof Benedictus de Spinoza wordt vanwege zijn deterministische wereldbeeld en zijn afwijzing van het idee van de vrije wil vaak beschouwd als vroege vertegenwoordiger van de moderne tijd.

Het afwijzen van het idee van de vrije wil, zoals Spinoza deed, leidt volgens veel filosofen tot een probleem.

- 2p 11 Leg aan de hand van het principe van retributieve rechtvaardigheid uit tot welk probleem determinisme kan leiden.

Dat mensen geen vrije wil hebben, leidt volgens Spinoza niet tot een probleem. Integendeel, Spinoza benadrukt juist de positieve (morele) effecten ervan.

Hoogleraar filosofie Han van Ruler legt uit dat mensen volgens Spinoza invoelende wezens zijn die begrip kunnen opbrengen voor hun medemensen. Daarom is er geen aanleiding om de handelingen of gedachten van anderen te bespotten, te verwensen of te betreuren. Volgens Van Ruler noemt Spinoza vier voordelen van zijn filosofie:

tekst 9

Ten eerste biedt de leer van Spinoza dat alles zich in God bevindt, aan de mens een geestelijke vorm van 'rust', en is ze van belang voor zover ze laat zien hoe menselijk geluk te vinden is in 'de kennis van God'. Ten tweede wakkert zijn wijsbegeerte in mensen een houding van gelijkmoedigheid aan tegenover het lot – *niet klagen, maar dragen* – zoals een vergelijkbaar stoïsch geïnspireerd calvinistisch spreekwoord luidt. Als derde voordeel noemt Spinoza de stelling over het begrijpen in plaats van het bespotten, wat ik opvat als een 'maatschappelijk' voordeel. En ten slotte beroept Spinoza zich op het eveneens maatschappelijke voordeel dat juist zijn filosofie een mogelijkheid biedt tot de verheffing van het volk: juist deze filosofie bevordert het politieke doel van de ontwikkeling van onderdanen tot verstandig handelende burgers.

naar: Han van Ruler, Wilsonvrijheid bij Spinoza

In tekst 9 wordt een onderscheid gemaakt tussen individuele en maatschappelijke voordelen, die te maken hebben met het niet hebben van een vrije wil.

- De opvatting over vrije wil en verantwoordelijkheid in tekst 9 lijkt op die van de hedendaagse filosoof Derk Pereboom.
- 3p 12 Geef een definitie van het hard incompatibilisme.
Beargumenteer vervolgens met behulp van het begrip 'morele woede' dat het harde incompatibilisme van Pereboom aansluit bij:
- de individuele voordelen die Van Ruler noemt in tekst 9,
  - de maatschappelijke voordelen die Van Ruler noemt in tekst 9.

Spinoza wijst de libertarische opvatting van de vrije wil ondubbelzinnig af. Hij schrijft:

tekst 10

Er is in de geest geen absolute oftewel vrije wil, maar de geest wordt bepaald om het ene of het andere te willen door een oorzaak die ook weer door een andere bepaald is, en die weer door een andere, en zo tot in het oneindige.

bron: Han van Ruler, Wilsonvrijheid bij Spinoza

- Omdat zowel 'wil' als 'verstand' volgens Van Ruler in tekst 10 naar de ideeën in onze geest verwijzen, die zijn aaneengeschakeld in vaste patronen van oorzaak en gevolg, lijkt hier sprake te zijn van determinisme.
- Volgens Immanuel Kant is een vrije wil desondanks mogelijk.
- 2p 13 Leg uit dat de opvatting in tekst 10 aansluit bij het mechanistische wereldbeeld.
Leg vervolgens uit waarom Kant ondanks het mechanistische wereldbeeld een vrije wil aanneemt.

In dezelfde tijd als Descartes en Spinoza leefde en werkte de arts en filosoof Arnold Geulincx. Ook hij ontwikkelde een theorie met vergaande ethische consequenties.

Filosoof René Munnik vat deze theorie samen als: "Waarvan je niet weet hoe je het doet, dat doe je niet. En voor wat je niet doet, kun je niet verantwoordelijk worden gehouden". Met andere woorden, zonder bewuste aansturing kan iemand niet verantwoordelijk worden gehouden voor wat hij doet.

Geulincx beschouwde het beginsel 'waarvan je niet weet hoe je het doet daar ben je niet verantwoordelijk voor' als een universeel beginsel en paste het ook toe op de verhouding van mensen tot hun eigen lichaam. Munnik heeft de volgende kritiek op het beginsel van Geulincx:

tekst 11

U kunt het zelf uitproberen, en ondervinden hoe vreemd dat is. Ga voor de spiegel staan en commandeer in uw geest 'nu steek ik mijn tong uit'. Als u vervolgens in die spiegel waarneemt dat uw tong plotseling tevoorschijn komt, vraag u dan af hoe u met dat 'innerlijke woord' – dat commando dus – de ruimtelijke beweging van dat orgaan hebt bewerkstelligd. Ik durf te wedden: u hebt geen idee. Ik althans kon op geen enkele manier de causale nexus tussen het een en het ander voor de geest halen. Het was net zo onbegrijpelijk als wanneer ik de koekoeksklok had bevolen 'val!' en het ding prompt van de muur was gekomen. Maar dan, zo zegt het beginsel van Geulincx, ben je voor je lichaamsbewegingen niet méér verantwoordelijk dan voor vallende koekoeksklokken. Wanneer dus mijn lichaam zijn tong uitsteekt, onwelvoeglijke opmerkingen maakt en driftig tegen schenen schopt, dan kan ik me met een beroep op dat beginsel altijd vrijwaren door te zeggen dat weliswaar mijn lichaam dat allemaal deed, maar ik niet, aangezien ik niet weet hoe ik mijn lichaam dat liet doen.

bron: René Munnik, Mens zijn: belichaamd vrij zijn

Munnik vindt het beginsel van Geulincx 'waarvan je niet weet hoe je het doet daar ben je niet verantwoordelijk voor' redelijk en aanvaardbaar, behalve als je het radicaal en consequent doortrekt naar al het menselijk motorisch handelen.

Munnik is ervan overtuigd dat veel van de argumenten waarmee de vrije wil tot een illusie wordt verklaard, gebukt gaan onder dezelfde 'gekke' als is geschetst in tekst 11.

Deze kritiek van Munnik kan ook worden toegepast op één van de experimenten waarmee de vrije wil door sommigen naar het rijk der fabelen wordt verwezen; het experiment van Libet.

- 2p 14 Leg uit dat op het experiment van Libet soortgelijke kritiek mogelijk is als Munnik heeft in tekst 11 op het principe van Geulincx. Beargumenteer je antwoord aan de hand van een uitleg in hoeverre het experiment van Libet aantoont dat er bewuste aansturing van ons lichaam mogelijk is.

Maar zelfs als het wetenschappelijk volkomen vast zou komen te staan dat de vrije wil een illusie is, zou dat dan iets veranderen?
Munnik schrijft:

tekst 12

Hoe moeten we de maatschappelijke werkelijkheid gestalte geven, gegeven het feit dat de vrije wil niet bestaat? Met andere woorden, het inzicht dat de vrije wil een illusie is, plaatst ons in een situatie die ons noopt om beslissingen te nemen en keuzes te maken. (...)

Waarom zouden we niet simpelweg zeggen 'we *willen* niet dat vrije wil een illusie is, en daarom leven we alsof die wel bestaat'? Vermoedelijk zal die laatste houding gediskwalificeerd worden als 'wishful thinking'. En die diskwalificatie wordt gevoed door eenzelfde waarheidsliefde als die welke kenmerkend is voor de wetenschap. Men zal iemand met die houding verwijten 'de realiteit' niet onder ogen te willen zien.

Maar de oproep om de realiteit onder ogen te zien doet alweer een beroep op de vrijheid van de wil.

Kortom, men kan de vrije wil niet ontkennen zonder hem toch weer te bevestigen.

bron: René Munnik, Mens zijn: belichaamd vrij zijn

Munnik stelt dat het onvermijdelijk is om een vrije wil aan te nemen. Volgens Spinoza is een vrije wil niet mogelijk en is de vrijheid van de mens gelegen in de gelukzaligheid.

Deze vrijheid ontleent de mens volgens Spinoza aan God (oftewel de natuur): alles wat bestaat is onderdeel van één overkoepelend geheel. Als je met het idee dat je opgaat in het geheel van de natuur beseft dat dit onvermijdelijk is, dan – zo schrijft Van Ruler over Spinoza – zal je gelukzaligheid ervaren.

5p 15 Ben jij het met betrekking tot de vraag of het mogelijk is te leven in een wereld zonder vrije wil eens met Spinoza of met Munnik?

Beargumenteer je antwoord met een afweging van een argument van Munnik en een argument van Spinoza.

Leg in je argumentatie uit van welke vooronderstelling over de menselijke natuur en van welke vooronderstelling over de menselijke samenleving je daarbij uitgaat.